

УДК 343.41(477)

М.В. ФОМЕНКО,

Харківський національний університет
внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (СТ.170 КК УКРАЇНИ)

Ключові слова: криміналізація, принцип, перешкодження, законна діяльність, професійна спілка, політична партія, громадська організація

Перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій є злочином, суспільна небезпечність якого проявляється у здатності цього діяння заподіювати істотну шкоду суспільним відносинам, що формуються у сфері реалізації права на асоціації, об'єднання людей для захисту своїх прав, свобод, законних інтересів. Ця шкода має бінарний характер, який виражається як на індивідуальному (особистісному), так і груповому, загально-соціальному рівнях. Деструкції соціального ядра особистості шкода від перешкодження діяльності асоціацій генерується на вищій рівні структурно-функціональної організації суспільних утворень, набуваючи при цьому інтегрованої обструктивної якості. Остання виражається, передусім, у гальмуванні загальноцивілізаційного поступу українського суспільства через перешкодження розвитку головного носія і реального втілення магістральних рис останнього – особистості, громадянина. Тож від успішної протидії поширенню злочинів, передбачених ст.170 КК України, без перебільшення багато в чому залежить успіх демократичних і ліберальних

перетворень в нашій країні. Окремо слід наголосити, що важливу роль у науковому забезпечення цього процесу відіграють принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Кримінально-правові проблеми протидії злочинам проти виборчих, трудових і інших особистих прав громадян висвітлювались в роботах Р.С. Вереши, Н.О. Гуторової, С.К. Грищука, Я.О. Лантінова, С.Я. Ліхової, М.І. Мірошника, В.І. Павликівського, С.Я. Тація, М.І. Хавронюка та інших дослідників. Визнаючи істотний вклад цих учених у вирішення заявленої проблематики, слід все ж вказати на брак наукової уваги саме до принципів криміналізації перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій, що й зумовлює актуальність теми цієї статті та визначає її мету.

В цій роботі ми оперуватимемо системою принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, яка включає такі з них: 1) конституційна адекватність криміналізації; 2) домірності позитивних результатів та негативних наслідків криміналізації; 3) економії кримінальної репресії; 4) здійсненності кримінального переслідування; 5) принцип відсутності прогалин у кримінально-правовому регулюванні та його системно-правової несуперечливості (в т.ч. єдності правової термінології).

Дотримання *принципу конституційної адекватності* в процесі та результаті криміналізації суспільно небезпечного діяння означає: а) забезпечення відповідності кримінально-правової заборони вимогам Основного закону щодо неможливості прийняття нормативно-правових актів, якими звужуються зміст та обсяг існуючих права і свобод (ч.3 ст.22 Конституції України); б) забезпечення спрямованості кримінально-правової заборони на створення необхідних та належних правових гарантій реалізації конституційних прав і свобод, виконання встановлених обов'язків. Зіставляючи таке розуміння аналізованого принципу з кримінально-правовою

нормою, закріпленою в ст.170 КК України, можна виявити, що в результаті криміналізації перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій звуження існуючих прав і свобод не відбувалося. Вочевидь, створення незаконних перепон для легальної діяльності перелічених видів асоціацій громадян не становить жодного з відомих видів суб'єктивних прав. Ба більше: криміналізація зазначеного різновиду діянь забезпечило створення у вітчизняній правовій системі додаткових та необхідних механізмів кримінально-правового регулювання, націлених на забезпечення цілої низки конституційних принципів та норм.

Так, зокрема, ст.15 Конституції України проголошує, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України [1]. Виконання обов'язку держави перед громадянами щодо створення та підтримання належних умов, атмосфери свободи й безпечності політичної діяльності вимагає формування збалансованої системи факторів запобігання її порушенням, серед яких чільне місце (а особливо з огляду на специфічні культурно-психологічні соціальні феномени транзитивного, посттоталітарного, суспільства) посідають кримінально-правові гарантії. При цьому зрозуміло, що останні не є виключними інструментами регулювання й охорони суспільних відносин у сфері політичної діяльності. Однак, тим не менш, наявність найбільш радикальних та, водночас, соціально обтяжливих інструментів впливу на системи соціальних практик є необхідним чинником їх розвитку у конструктивному руслі.

Додатковим аргументом на користь цієї позиції може слугувати й зміст конституційно-правових норм, закріплених у ст.36 Конституції України, відповідно до яких: а) громадяни України мають право на свободу

об'єднання у політичні партії та громадські організації; б) громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів; в) усі об'єднання громадян рівні перед законом [1]. Згідно ж ч.4 ст.37 Основного закону заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку [1]. Переведення цих норм з площини декларацій у практичний, ціннісний і діяльнісний, вимір, їх онтологізація, вимагає від держави оперування комплексом різнопланових заходів. І якщо йдеться про право, обійтися без примусу, без обов'язків, заборон та механізмів юридичної відповідальності неможливо.

Ведучи мову про *принцип домірності позитивних результатів та негативних наслідків криміналізації* перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій, варто зважати на ту обставину, що її (криміналізації) корисний соціальний ефект проявляється, передусім, в площині цінності, значущості тих відносин, які поставлені під охорону нормою ст.170 КК України. В той же час негативні наслідки обумовлені побічними результатами застосування покарання за цей злочин.

До позитивних наслідків *кримінально-правового регулювання*, здійснюваного на основі норми ст.170 КК України, можливо віднести зміцнення інституційної незалежності та діяльності профспілок, політичних партій та громадських організацій, створення додаткових правових гарантій розбудови вітчизняної політичної системи на засадах багатопартійності та ідеологічного плюралізму, активній участі в політичному житті громадських організацій тощо. Цей перелік можна продовжувати й далі, адже значущість захисту трудових, політичних та громадянських прав важко переоцінити в умовах становлення в Україні правової, демократичної, соціальної держави, утвердження базових функціональних структур громадянського суспільства.

В цьому ж аспекті не можна обійти увагою й позитивні результати *кримінально-пра-*

вового впливу норми, закріпленої в ст.170 КК України, що здійснюється інформаційними каналами соціальної комунікації та передбачає здійснення широкоформатної ціннісно-орієнтуючої, морально-правової дії. Через кримінально-правовий вплив відбувається додаткове позначення офіційної державної позиції щодо всемірного утвердження незалежності діяльності профспілок, політичних партій та громадських організацій, акцентування на великому їх значенні у розбудові ліберального устрою, у визнанні цінності людської особистості і її здатності реалізуватися через інститут асоціацій.

Негативні ж наслідки криміналізації перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій видаються в достатній мірі стриманими, помірними по відношенню до позитивних. Такий висновок ґрунтується, перш за все, на аналізі санкції ст.170 КК України, яка передбачає застосування таких покарань як виправні роботи на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Як можна бачити, законодавець передбачив досить еластичну альтернативу для індивідуального кримінально-правового регулювання в кожному конкретному випадку, що мінімізує можливість застосування такого покарання як позбавлення волі на певний строк.

Принцип економії кримінальної репресії полягає в тому, що кримінально-правова політика повинна здійснюватись лише в оптимально необхідних межах, не допускаючи їх перевищення [2, с.50]. Звертаючись до аналізу диспозиції ст.170 КК України, можна встановити, що законодавець криміналізував перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій. Сама ж категорія «законна діяльність» змістовно є надто широкою категорією. Тож з формально-юридичної точки зору перешкоджання навіть тій діяльності, яка має

забезпечувальний характер (господарська діяльність, як-то: придбання канцелярського приладдя тощо), характеризується наявністю складу досліджуваного злочину. Таку ситуацію не можна вважати задовільною з двох причин. По-перше, необґрунтовано розмиваються межі кримінально-правового регулювання, до орбіти якого гіпотетично можуть потрапляти діяння, що фактично не мають суспільної небезпечності. Застосування ж положень про малозначність діяння щодо формальних та усічених складів злочинів з практичної точки зору є вельми проблематичним. По-друге, таке положення відкриває можливість для кон'юнктурного маніпулювання з боку професійних спілок, політичних партій, громадських організацій своїми правами, незаконно впливаючи на інших суб'єктів правовідносин під загрозою їх кримінального переслідування.

У зв'язку з цим можна констатувати, що в процесі криміналізації досліджуваного суспільно небезпечного діяння *принцип економії кримінальної репресії було дотримано не в повній мірі*. Наявні конструктивні особливості юридичного складу перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій злочину виявляють можливі прояви надмірності репресії, а в деяких випадках – відкривають шляхи для зловживання правом.

Принцип здійсненності кримінального переслідування за будь-який злочин, у тому числі й той, ознаки складу якого закріплені у ст.170 КК України, передбачає необхідність врахування можливостей системи кримінальної юстиції забезпечити належне застосування кримінально-правових норм і пов'язаних з ними норм кримінально-виконавчого права та, таким чином, на скільки це можливо, – утвердити принцип невідворотності кримінальної відповідальності. Йдеться, передусім, про можливість доказування тих обставин, що виходять із системи ознак складу злочину, передбаченого ст.170 КК України. Наразі ж маємо констатувати, що із цим компонентом

застосування кримінального закону існують чималі труднощі. Серед іншого підтвердженням тому є майже повна відсутність практики судового розгляду проваджень про вказані злочини. На стадії досудового розслідування закриваються 97 % останніх.

Проведене нами опитування 240 слідчих підрозділів досудового розслідування Національної поліції засвідчило наявність значної кількості правозастосовних проблем. Останні, перш за все, вбачаються слідчими у невизначеному змісті категорії «перешкодження» як суспільно небезпечного діяння, що в низці випадків тягне за собою проблеми ідентифікації стану конкуренції кримінально-правових норм. Закономірним наслідком останнього є відсутність належного розуміння моменту закінчення досліджуваного злочину, однозначний висновок про який, виходячи з диспозиції ст.170 КК України, зробити не вдається за можливе.

Крім того, респонденти звертали увагу й на незрозумілість спрямованості перешкодження. Дійсно, виходячи з змісту досліджуваної кримінально-правової норми виникає питання: кому має перешкоджати винна особа, аби таке перешкодження створювалося для діяльності саме політичної партії, чи-то профспілки, громадської організації. Кому, власне, слід перешкоджати, щоб це було перешкодження діяльності вказаним суб'єктам: їх членам, іншим громадянам, які поділяють погляди та відстоюють ідеї політичної партії або громадської організації, профспілки; в якій ситуації та який наслідок має бути достатнім, аби було створено суспільно небезпечне перешкодження тощо. З приводу тлумачення цих елементів складу досліджуваного злочину єдності в поглядах немає. Як немає і відповідних ґрунтовних наукових досліджень, роз'яснень Верховного Суду України. Таку ситуацію не можна вважати задовільною, адже вона сприяє уникненню кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст.170 КК України та, як наслідок, мінімальної ефективності відповідної кримі-

нально-правової норми. На цій підставі маємо зробити висновок, що *принцип здійсненності кримінального переслідування при криміналізації перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій законодавцем дотриманий належним чином не був.*

Принцип відсутності прогалин у кримінально-правовому регулюванні та його системно-правової несуперечливості визначає специфічні вимоги до кримінального закону, дотримання яких забезпечує повноту кримінально-правової охорони суспільних відносин за одночасної внутрішньо-системної синхронізованості її правових механізмів. Ведучи мову про прогалини у кримінально-правовому регулюванні на підставі норми ст.170 КК України, варто акцентувати увагу щонайменше на чотирьох його аспектах:

а) встановлюючи кримінально-правову заборону щодо перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій, законодавець безпідставно та непослідовно, на нашу думку, залишив поза увагою *перешкодження створенню* цих різновидів громадських асоціацій. Останнє, вочевидь, є не менш суспільно небезпечним діянням, яке посягає не ті ж відносини, які поставлені під охорону ст.170 КК України у її чинній редакції. Переконані, існують підстави та є сенс у криміналізації перешкодження створенню професійних спілок, політичних партій та громадських організацій;

б) законодавець не передбачив жодної специфічної обставини, яка б могла диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення досліджуваного злочину в залежності від факторів її обтяження чи пом'якшення. Як видається, вищим ступенем суспільної небезпечності характеризується перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища. Останнє може супроводжуватися створенням квазіправового прикриття (обґрунтування) злочинних дій та,

таким чином, ускладнювати, затягувати процес виявлення, припинення злочину, притягнення винних до кримінальної відповідальності;

в) поза увагою законодавця залишилися групові форми злочинного перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій. В той же час, групова злочинна діяльність, як відомо, в значній мірі підвищує ступінь суспільної небезпечності посягання, що вимагає належної індивідуалізації кримінальної відповідальності, забезпеченої відповідним матеріально-правовим підґрунтям;

г) варто вказати на використання в назві та диспозиції ст.170 КК України терміну «громадська організація», який не в повній мірі відповідає тому, що використовується у Законі України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572–VI [3]. Згідно ст.1 цього Закону громадська організація є одним з різновидів громадських об'єднань, поруч з громадською спілкою. Втім, законна діяльність останньої не перебуває, наразі, у зоні діє спеціального режиму кримінально-правової охорони. Крім того, за змістом вказаного закону, зокрема, у його системно-правовому зв'язку із положеннями Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 року № 987–XII [4] релігійні організації та релігійні об'єднання не відносяться, ані до громадських організацій, ані до громадських спілок. Таким чином, маємо констатувати прогалини у чинному законі про кримінальну відповідальність, які вимагають якнайшвидшого усунення для забезпечення повноти кримінально-правової охорони громадських об'єднань, а також релігійних організацій та об'єднань. Криміналізації вимагають перешкоджання законній діяльності громадських об'єднань та релігійних організацій.

Також вважаємо за доцільне звернути увагу на ту обставину, що відповідно до ч.3 ст.36 Конституції України, а також ч.1 ст.1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» професійні спілки є громадськими організаціями, які об'єднують

громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності [1, 5]. Тож як у назві, так і диспозиції ст.170 КК України має місце системно-правова неузгодженість – результат логічної помилки – поділу понять не за однією підставою. Професійні спілки, не дивлячись на наявність спеціального правового регулювання їх діяльності, є громадськими організаціями. Тому виділення їх окремо, поруч із громадськими організаціями є нелогічним і недоречним. Назва ст.170 КК України та її зміст має відображати криміналізацію перешкоджання законній діяльності політичних партій, об'єднань громадян та релігійних організацій.

Викладені вище судження й аргументи на користь недотримання законодавцем низки принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь при встановленні кримінально-правової заборони, сформованої у ст.170 КК України, дають підстави для висновку про необхідність удосконалення відповідної правової норми, що є неодмінною умовою підвищення ефективності кримінально-правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.03.2017).
2. Митрофанов А. А. Основні напрями кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : монографія. Одеса : Вид-во Одеського юрид. ін-ту НУВС, 2004. 132 с.
3. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 12.03.2017).
4. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987–XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 12.03.2017).

5. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 № 1045–XIV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 17.03.2017).

Фоменко М. В. Принципи криміналізації перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст.170 КК України) // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 2. С. 130–135. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_2_22.pdf

Встановлена відповідність криміналізації перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій принципам конституційної адекватності та домірності позитивних результатів і негативних наслідків. Доведено, що конструктивні особливості складу цього злочину мають ознаки порушень принципів економії кримінальної репресії, здійсненності кримінального переслідування та відсутності прогалин.

***

Фоменко М.В. Принципы криминализации препятствия законной деятельности профессиональных союзов, политических партий, общественных организаций (ст.170 УК Украины)

Установлено соответствие криминализации препятствия законной деятельности профессиональных союзов, политических партий, общественных организаций принципам конституционной адекватности и соразмерности позитивных результатов и негативных последствий. Доказано, что конструктивные особенности состава этого преступления имеют признаки нарушений принципов экономии криминальной репрессии, осуществимости уголовного преследования и отсутствия пробелов.

***

Fomenko M.V. Criminalization Principles of Preclusion of Legal Activities of Labour Unions, Political Parties, Non-Governmental Organizations (Art.170 of Criminal Code of Ukraine)

The article ascertains correspondence of criminalization of preclusion of legal activities of labour unions, political parties, non-governmental organization to principles of constitutional adequacy and proportionality of positive and negative consequences. It proves that constructive peculiarities of this corpus delicti signify violation of the following principles: economy of criminal repression, feasibility of criminal prosecution and absence of lacunas.